

Ieder kind zijn eigen boek

Hoe bied je als bibliotheek een

Een bibliotheek kan elk kind het juiste boek aanbieden. Daarvoor zijn twee dingen nodig: weten wat dit kind leuk vindt en waar het zich voor interesseert, en weten wat zijn ontwikkelingsniveau is: een tweejarige functioneert anders dan een vijfjarige. We staan eerst stil bij de psychologische ontwikkeling in het algemeen. Daarna volgen we de lees- en boekontwikkeling. Hoe een bibliotheek daar optimaal op kan inspelen, komt aan het slot aan bod. Dit artikel is een ingekorte bewerking van een uitgebreider artikel dat u op bibliotheekblad.nl/bronnen vindt.

TEKST: DR. EWALD VERVAET

FOTO'S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT.

kind het juiste boek aan?

1. De psychologische ontwikkeling

We gaan onze kennis over de psychologische ontwikkeling van het kind toepassen op het boekaanbod aan kinderen van geboorte tot en met het aanvankelijke leesonderwijs, dus tot ongeveer 8;6¹. Een kind wordt namelijk doorgaans tussen 6;6 en 8;6 leesrijp. De ontwikkeling tot 8;6 telt 14 fasen². Een fase staat los van kalenderleeftijd en wordt gekenmerkt door een manier van functioneren – we zullen daar vele voorbeelden van tegenkomen. We vatten die 14 fasen als volgt samen:

- 7 maanden na de bevruchting-1;6: de *sensorimotorische hoofdfase*; de intelligentie bestaat uit zintuiglijk-motorische reacties.
- 1;6-3;0: de *symbolische hoofdfase*; de intelligentie overstijgt het sensorimotorische; symbolen worden mogelijk.
- 3;0-8;6: de *cognitief-relatieve hoofdfase*; de intelligentie bestaat uit verbanden tussen symbolen.

We beperken ons tot die fasen waarin een nieuw soort boeken mogelijk wordt. In het uitvoerige internetartikel³ bij dit artikel dat gepubliceerd is op bibliotheekblad.nl staan alle fasen.

2. De boekontwikkeling tot 1;6

Bij de geboorte functioneren de zintuigen en de spieren. Daarom is de psychologische ontwikkeling voorlopig zintuiglijk en motorisch van aard⁴. Er zijn zes zintuiglijk-motorische fasen.

Fase 3 (0;4-0;8): tussen twee zintuiglijk-motorische reacties is er gerichtheid van de ene op de andere. Zo reikt het kind naar wat het ziet: ogen --> hand. Fase 3 maakt *knisperboekjes*⁵ en *badboekjes* mogelijk. Door het grijpen ontstaan ook slaan, sabbelen en duwen. Vandaar dat deze boekjes van stevig materiaal moeten zijn. Omdat het fase 3-kind gevaren niet kan overzien, moeten ze onder meer ronde randen hebben.

Fase 4 (0;8-1;0): de reacties van fase 3 worden gecombineerd. Het kind kan bijvoorbeeld twee keer grijpen om een gehinderd doel te pakken: het verwijdert de hindernis en pakt het gewenste voorwerp. In fase 4 dicht het kind voorwerpen/personen vaste plaatsen toe: als het een speeltje twee keer op plaats A heeft zien verdwijnen, zoekt het daar de derde keer eveneens, ook als het duidelijk heeft gezien dat het op plaats B is verdwenen. Dit is het 'vertrouwde plek'-verschijnsel, dat maakt dat het aan *zoekboekjes* toe is: een hondje achter een luik zoeken, een poesje tevoorschijn halen door aan een strook te trekken.

Fase 5 (1;0-1;3): het kind varieert in de reacties van fase 4 en heeft

Foto: Landelijke Huisstijl / KB

aandachtscontact. Aandachtscontact houdt in dat het zijn directe omgeving met zijn blik kan verkennen, zonder iets aan te hoeven raken. Het wijst onder meer egocentrisch naar personen en voorwerpen: het wil de ander nergens op attenderen en begrijpt ook anderzins wijzen niet.

Variëren en aandachtscontact maken klanknabootsingen mogelijk: het kind hoeft dat blaffende hondje niet aan te raken en kan binnen zijn eigen klankenpalet variëren om dat blafgeluid zo goed mogelijk te benaderen. Aandachtscontact maakt *prentenboeken* mogelijk en klanknabootsingen maken *boekjes met geluidmakende dieren en voorwerpen* ('boe', 'brr') mogelijk.

3. De boekontwikkeling van 1;6-3;0

In fase 7 wordt het louter zintuiglijk-motorische overstegen: mentale beelden ontstaan, zodat symbolen mogelijk worden. Er zijn vier symbolische fasen.

Fase 7 (1;6-1;10): mentale beelden ontstaan. We beginnen met een niet-taalvoorbeeld.

Toen het kind in de fasen 3-6 op de keukenvloer met een deksel speelde, sloeg het daarop en daarmee, gooide het weg en zo meer. In fase 7 daarentegen kan het een deksel ook gebruiken om er bijvoorbeeld mee te doen alsof het aan het sturen is – vaak zegt het er dan 'Brr, brr' bij om het geluid van een auto na te doen. Het deksel is dan een symbolisch voorwerp: het staat dan voor een stuur. Tevens is het kind dan tot uitgesteld imiteren in staat – op de keukenvloer ziet het immers niemand autorijden die het direct na zou kunnen doen.

Woorden als 'poes' en 'eten' berusten ook op mentale beelden: de klankreeks 'poes' staat voor een kat en de klankreeks 'eten' voor het nuttigen van voedsel. In de fasen 5 en 6 waren er klanknabootsingen als 'woef', 'bèh', 'brr' en dergelijke, maar vanaf fase 7 komen woorden als 'poes', 'eten' en zo erbij.

Vanwege de eigenlijke taalontwikkeling worden *prentenboeken met los van elkaar staande afbeeldingen van basale woorden*

mogelijk⁶. In fase 7 kan de ene afbeelding gerust een kist, een kaart en gras bevatten, een andere een kapstok, een brief en een boom en een derde een gang, een boek en een tuin. Bij elke afbeelding kun je een zoekspelletje doen: 'Waar is de kist?', 'Wijs de boom eens aan.'

Fase 8 (1;10-2;2): verzamelingen van mentale beelden. Het kind somt geregeld allerlei verzamelingetjes op, van de namen van het bezoek dat zojuist is geweest, van gerechten die het zojuist heeft gegeten en zo meer.

Ook gaat het fase 8-kind verzamelingswoorden als 'ook', 'nog', 'mee' en 'samen' gebruiken en begrijpen: 'poes, ook poes, ook poes' bij een foto van drie poezen – in fase 7 zei het dan 'poes, poes, poes'.

Vanwege de 'verzamelingen' worden *prenten met bij elkaar horende afbeeldingen van basale woorden* mogelijk. Afbeeldingen met speelgoed, met kledingstukken, met dieren en zo meer vallen nu in goede aarde.

Ook hier kan men bij elke afbeelding een zoekspelletje doen: 'Waar staat de hijskraan?', 'Zoek de laars eens', 'Zie jij waar de eekhoorn zit?'

Fase 9 (2;2-2;7): hadden de woorden in de fasen 7 en 8 betrekking op iets in de directe omgeving, in fase 9 komen ze los van de directe omgeving – de zogeheten representaties ontstaan; daarin is alles afwezig. Het recente verleden is een voorbeeld van een representatie. Op taalgebied ontstaan dan ook woorden in de verleden tijd als 'gepakt' en 'gegeten'.

Vanwege het besef van het recente verleden worden *voorleesboekjes met een heel eenvoudige verhaallijn over een direct herkenbaar onderwerp* mogelijk. Het verhaaltje is bijvoorbeeld dat een kind gaat wandelen, valt, huult en van zijn moeder een kusje op de zere plek krijgt. Dan moet het zich bij het huilen kunnen herinneren dat het kind was gevallen en bij het kusje dat het kind hilde.

Daarnaast ontstaan in fase 9 kleurnamen en andere bijvoeglijke naamwoorden. Vandaar dat een afbeelding met enkele basale kleuren mogelijk wordt: een bruine beer, een gele zon, groen gras enzovoort.

4. De lees- en boekontwikkeling van 3;0-8;6

In fase 11 wordt het louter symbolische van de fasen 7-10 overste- gen. Het kind zit dan in de cognitief-relatieve hoofdfase. Deze hoofdfase bestaat eveneens uit vier fasen: de fasen 11-14. We bespreken deze hoofdfase op een andere manier dan de fasen 1-10. In § 4A schetsen we de psychologische ontwikkeling tussen 3;0 en 8;6. Dan volgt in § 4B de lees- en boekontwikkeling.

4A. De psychologische ontwikkeling van 3;0-8;6

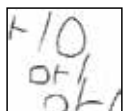
We bekijken de psychologische ontwikkeling tussen 3;0 en 8;6 voor twee onderwerpen: het schrijven en het lezen. In het inter- netartikel komen ook het begrip 'horizontaal' en het zelfportret aan bod⁷.

A1. Het schrijven

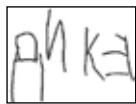
Men vraagt kinderen tussen 3;0 en 8;6 enkele woorden op te schrijven: de eigen voornaam, de woorden 'mamma' en 'pappa' en nog andere woorden – doorgaans namen van broertjes, zus- jes, neefjes, nichtjes, vriend(innet)jes. Er zijn vier principieel ver- schillende reacties. We geven voorbeelden van Anke Lakerkerk⁸.

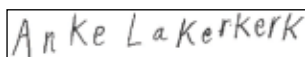
Als jonge peuter zet Anke krabbel na krabbel en doet ze geen poging om bijvoorbeeld in verband met de vier 'k'-klanken in haar naam een figuur voor de 'k'-klank terug te laten teken: het vrijvormige schrijven van fase 11 (3;0-3;9).

Als oudere peuter schrijft Anke haar naam 'Anke', de naam van haar zus Sonja en de naam van haar vriendinnetje Debbie. Haar letters zijn eigen figuren. Ze keren terug, maar staan niet voor vaste klanken: het eigenfiguurlijke schrijven van fase 12 (3;9-4;6).

Als kleuter schrijft Anke haar naam met letters uit het alfabet van het Nederlands. 'N' en 'E' zijn gespiegeld: het gespiegelde schrijven van fase 13 (4;6-6;6).

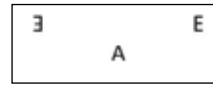

Als jong schoolkind (fase 14; 6;6-8;6) schrijft Anke haar naam zonder spiegelingen: het conventionele

schrijven. We lichten het gespiegelde schrijven van fase 13 en het conventionele schrijven van fase 14 eruit. Fase 13- en fase 14-kin- deren zijn in staat tot abstracties, waardoor ze kunnen begrijpen dat lettertekens voor klanken staan en geen afbeeldingen van voorwerpen zijn. Fase 11- en fase 12-kinderen zien in het letter- teken 'Y' bijvoorbeeld een molen, in 'A' een tentje enzovoort. Vanwege de letterteken-klank-abstractie schrijft Anke in de fasen 13 en 14 met de letters uit ons alfabet.

Om het spiegelen van fase 13 te plaatsen, nemen we Ankes ge-

spiegelde 'E'. Als fase 13-kind denkt ze in één richting en als fase 14-kind in twee richtingen. Als Anke de laatste letter van haar naam onthoudt als 'een staande streep met daar drie liggende strepen aan vast die van me af gaan', dan zijn dit twee goede letters:

A is de plaats waar Anke zich ten opzichte van 'E' en 'E' bevindt. Pas als Anke in twee richtingen denkt, begrijpt ze dat alleen 'E' juist is. Dan beheerst ze de begrippen 'links' en 'rechts' en weet ze dat die liggende strepen zich rechts van de staande streep moeten bevinden.

A2. Het lezen

Ook fase 11- en fase 12-kinderen geven reacties op teksten die ze onder ogen krijgen, maar die laten we hier nu rusten omdat ze vanwege hun opvatting over letters als afbeeldingen een tekst niet kunnen lezen.

Stel dat Anke ANKE, MAMA, PAPA en SONJA schrijft. Kan ze dan leren lezen? U maakt met haar letters nieuwe klankzuivere woorden zoals MOP, JAS en KAMP. Als Anke MOP als 'm, o, p' leest, duidt dat op fase 13 en als 'm, o, p; mop' op fase 14. Leren lezen van een woord van drie letters gaat namelijk in vijf stappen, als volgt:

- Anke ziet het letterteken 'M' en zet dat om in de klank 'm'.
- Ze ziet het letterteken 'O' en zet dat om in de klank 'o'.
- Met de klank 'o' gaat ze in gedachten terug naar de klank 'm' en vormt ze de klankreeks 'mo'.
- Ze ziet het letterteken 'P' en zet dat om in de klank 'p'.
- Met de klank 'p' gaat ze in gedachten terug naar de klankreeks 'mo' en vormt ze de klankreeks 'mop'.

Vanwege het in gedachten teruggaan met klanken naar een eer- dere klank of klankreeks, is kunnen denken in twee richtingen een voorwaarde. Daar is in fase 14 aan voldaan en in fase 13 niet. Van- daar dat Anke MOP in fase 13 als 'm, o, p' leest (hakkend lezen) of als 'm, o, p; klomp (of 'pot', 'pim') (hakkend-en-gissend lezen). En in fase 14 als 'm, o, p; mop' (hakkend-en-plakkend lezen) of, na enkele maanden, als 'mop' (onmiddellijk lezen).

4B. Boeken en lezen in de fasen 11-14

Na de schets van de fasen 11-14 in § 4A kunnen we de draad van § 2-3 weer oppakken.

Fase 11 (3;0-3;9): de jonge peuter beschikt over concrete verban- den die in één richting gaan; vrijvormig schrijven. De jonge peuter functioneert op concreet-feitelijk vlak, maar kan meegaan in *boeken waarin verzonnen combinaties voorkomen*, bijvoorbeeld dat een stuk zeep vliegt of dat een aap met een rietje limonade drinkt. Hij verzint ook zelf allerlei verhalen. De voorlezer kan hem daarom op zeker ogenblik vragen hoe het verhaal misschien zal aflopen. De verhaallijn is herkenbaar en rechttoe-rechtaan en het verhaal loopt goed af. Na afloop kun je met de jonge peuter bespreken wat hij bij bepaalde passages denkt (of hij zelf een hond kent, hoe bij hem het tandenpoetsen gaat) of hoe hij er zich bij voelde (blij, bedroefd).

Foto: Gabriel Tovar / Unsplash

Fase 12 (3;9-4;6): de oudere peuter beschikt over het vermogen concrete verbanden te leggen die in twee richtingen gaan: eigenfiguurlijk schrijven. De oudere peuter geniet van onmogelijke combinaties, verzint die ook zelf ('pies-en-poephumor') en houdt van boeken met *eenvoudige, spannende, ook onmogelijke, avonturen die goed aflopen*, maar houdt niet van griezelen.

Fase 13 (4;6-6;6): de kleuter beschikt over abstract-logische verbanden die in één richting gaan; spiegelend schrijven; hakkend lezen en hakkend-en-gissend lezen. De kleuter houdt van *sprookjes als Roodkapje, Sneeuwwitje en Doornroosje en van licht griezelige maar goed aflopende verhalen (Agent en boef)*. De kleuter houdt van *boeken met klank- en vormspelen zoals Klank- en vormspel*. Zie bijlage I in het internetartikel⁹.

Fase 14 (6;6-8;6): het jonge schoolkind beschikt over het vermogen abstract-logische verbanden te leggen die in twee richtingen gaan; ontspiegeld schrijven; hakkend-en-plakkend lezen en onmiddellijk lezen. Bijlage II in het internetartikel¹⁰ gaat over het lezen van het jonge schoolkind. Van zijn boeken stippen we hier het onderwerp *meeleesboeken* aan (zie kader). Het internetartikel bespreekt ook het hergebruik van prentenboeken¹¹. Vanaf ongeveer de 'ei' kan een kind alle teksten lezen, uiteraard indien ze op kindniveau zijn geschreven. Immers, van de vijf spellingkwesties die het Nederlands heeft¹² kun je 'hand', 'botten', 'hakken', 'lekker', 'jij vindt', 'ik landde' en dergelijke haast niet fout lezen. Alleen 'boten', 'haken' en 'beker' zijn even wennen omdat een kind dat daar niet rijp voor is, die aanvankelijk met een korte klinker leest, dus alsof er 'botten', 'hakken' en 'bekker' zou staan.

5. Wat kun je als bibliotheek doen?

Bibliotheken kunnen ten minste drie dingen doen om zo goed

mogelijk bij de lees- en boekontwikkeling van het kind aan te sluiten.

5.1. Bijeenkomsten over de lees- en boekontwikkeling

Een bibliotheek kan over de lees- en boekontwikkeling lezingen en cursussen geven:

- voor ouders;
- voor leid(st)ers van kinderdagverblijven en peuterspeelzalen;
- voor leerkrachten van de groepen 1-3 en leescoördinatoren van basisscholen.

5.2. De boekencollectie en haar inrichting

Een bibliotheek kan ervoor zorgen boeken op elk ontwikkelingsniveau te hebben. Zij kan die boeken per ontwikkelingsfase bij elkaar zetten (en uiteraard daarbinnen naar onderwerpen onderverdelen, niet omgekeerd!). Men is geneigd te denken dat we de leesontwikkeling kunnen bevorderen door kinderen boeken bóven hun ontwikkelingsniveau aan te bieden en dat aanbod 'op te leuken'. Zo zijn er de afgelopen 15-20 jaar veel boeken voor kleuters ('fase 13-kinderen') op de markt gebracht met voorleesteksten én letteraanbod voor 'letterherkenning'. Een fase 13-kind heeft echter vooral wat aan voorwaardenscheppend lees- en schrijfonderwijs, door namelijk met klanken en vormen te spelen. Een letter heeft immers een vorm en staat voor een klank. Zie verder bijlage I in het internetartikel¹³. Algemeen: *aanbod boven iemands niveau wekt tegenzin, werkt averechts en dient dus vermeden te worden*.

5.3. De bibliotheken samen

Om punt 2, 'Boekencollectie en inrichting', optimaal en landelijk te verwezenlijken, is een indeling van alle kinderboeken naar ontwikkelingsniveau gewenst. Op dit ogenblik speelt het AVI-sys-

Foto: Shutterstock

teem vaak een rol, maar AVI is niet op de lees- en spellingontwikkeling gebaseerd en is slechts een formule.

$$\text{leesindex} A = 195 - 2l_{\text{zin}} - \frac{200}{3} l_{\text{woord}}$$

waarbij

- l_{zin} = gemiddelde zinslengte (woorden per zin)
- l_{woord} = gemiddelde woordlengte (lettersgrepen per woord)

Deze formule is een heel ruwe benadering van de moeilijkheidsgraden van kinderboeken. Immers, zinnen als 'tes rent' en 'zij

houdt' hebben eenzelfde leesindex, maar zijn duidelijk niet even gemakkelijk te lezen. Daarom kunnen de bibliotheken samen bevorderen dat boeken ook naar de ontwikkelingsfasen worden ingedeeld.

Naschrift en bronnen (zie ook bibliotheekblad.nl/bronnen)

1. '6;0' staat voor '6 jaar en 0 maanden'; '6;6' en staat dus voor '6 jaar en 6 maanden' of '6,6 jaar'. Kalenderleeftijden als 1;6, 3;0 en 8;6 zijn heel globaal. Bijvoorbeeld: gemiddeld begint de taalverwerving rond 1;6, maar er zijn kinderen bij wie dat al met 1;1 of nog eerder het geval is en kinderen bij wie dat pas met 1;11 of nog later is. En terwijl het kind gemiddeld met 6;6 leesrijp wordt, zijn er kinderen die al met 4;3 of nog jonger leesrijp zijn, maar ook kinderen die dat pas met 8;8 of nog ouder worden.
2. Voor een uitvoerige uiteenzetting en toelichting zie mijn boeken *Groeienderwijs; psychologie tussen 0 en 3 jaar* en *Naar school; psychologie tussen 3 en 8 jaar*, beide: Delft, Elmar, 2012. Voor een korte uiteenzetting en toelichting zie mijn boek *Van schootkind tot schoolkind; wat kan jouw kind tussen 0 en 8 jaar?* Delft, Elmar, 2017.
- 3, 7, 9, 10, 11, 13 Dit artikel is een ingekorte bewerking van een veel uitgebreider artikel over de lees- en schrijfontwikkeling van kinderen. Het originele artikel kunt u downloaden van bibliotheekblad.nl/bronnen.

4. We spreken van de sensorimotorische intelligentie die uit sensorimotorische schema's bestaat.
5. Zoals *Milo de kat gaat op stap* van Boekstart.
6. Zoals *Mijn eerste Fiep-boek* van Boekstart.
8. Voor een meer uitvoerige toelichting: zie *Naar school* en ga via 'schrijven' in het register naar de vier reacties.
12. Namelijk: 'hand'/'rib', 'boten'/'botten', 'ik landde/rustte', 'jij vindt' en 'wij landden/rustten toen'.

Meeleesboeken

Zodra bij een kind is gebleken dat het leesrijp is en op school technisch leert lezen, kan het buiten de school (bijvoorbeeld thuis) meeleesboeken lezen. Meeleesboeken zijn boeken waarin de tekst met zwarte letters staat afgedrukt, maar waarin enkele woorden in een andere kleur staan – voor elk leesniveau een aparte kleur. Daar-in staat het verhaal zoals gewoonlijk in het zwart, met bijvoorbeeld drie soorten passages:

- Passages **in het groen** voor een kind dat deze dertien letters in klankzuivere vorm kent: 'e'/'ee', 'n', 't', 's', 'r', 'a'/'aa', 'o'/'oo', 'l', 'g', 'v', 'i'/'ie', 'k' en 'm'. Samen maken ze 80,2% uit van het geschreven woord in het Nederlands.
- Passages **in het oranje** voor een kind alle letters in klankzuivere vorm kent.
- Passages **in het rood** voor een kind dat de stomme 'e', 'ij', 'oe', 'ui', 'e', 'ij', 'oe', 'ui', 'ng'/'nk', 'eu' en 'ei' kent.

Voorbeeldzin: We aten eerst **taart**, dan **drop** en tot slot kregen we allemaal een **ijsje**.